

SZALAI ANNA¹

Volt egyszer egy magyar színház² Mozaikok Pásztor Béla izraeli magyar nyelvű társulatáról 1953–1957

„C seppsorsomban a zsidó óceán minden megpróbáltatása benne van” – ezt olvassuk Pásztor Béla (1895–1966) töredékben fennmaradt önéletírásában.³ Életútja és pályaképe nemzedéke zsidó művészsorsát példázza. A boldog békeidők végén felnövekvő nemzedék az előző, az emancipáció után született generáció kezdeményezéseihez csatlakozhat, a kapuk kinyíltak, a tehetség, a kitarító szorgalom meghozza az elismerést, a sikert. A századelő szellemi-kulturális közege a vágyott új vagy jobb világ lehetőségének színes palettáját kínálja: a társadalom- és természettudományok feltárára váró területeket, a művészet új kifejezési eszközeit, a politikai-ideológiai mozgalmak igazságot, egyenlőséget hirdetnek. Pásztor Béla a magyar valóságba beépülő, a zsidóságára egyáltalán nem vagy csak későn ébredő nemzedékhez tartozik. Sok kortársához hasonlóan a hon védelmét lelkesen átélő

¹ A szerző irodalomtörténész, a Jeruzsálemi Héber Egyetem, Bölcsészettudományi Kar, Magyar Tanulmányok (egykori) oktatási program tudományos főmunkatársa. E-mail: annaszalai@013.net.

² Rafael Pastor támogatásával, a nála őrzött családi archívum felhasználásával készül, apja, Pásztor Béla pályáját és korát feltáró tanulmány rövidített fejezete. A Pásztor-hagyatékban található forrásokhoz nem fűzök jegyzeteket.

³ Pásztor Béla kéziratos önéletrajzának első tíz oldala a családi archívumból került elő: *Tanúvallomás önmagamról* [é. n.]. Bevezetője egy elkallódott vagy lappangó kéziratra utal: „Tulajdonképpen elébe vágok önmagamnak, mert már félig készen van regényem, amelynek a címe: *Akit elárult a hazája*. Hogy a másik fele mikor lesz meg, az a jóisten kegyétől, egészségemtől függ. Ezért szívesen komprimálom sorsomat alábbiakban.” A szöveg a második világháború éveinél ezzel szakad meg: „Egy kora reggel két detektív állított be édesanyám Aréna úti lakására, házkutatást tartottak, revolvért és szocialista iratokat találtak. Letartóztattak.”

katona az első világháborúban, belesodródik a Nagy Háborút követő forradalmakba, de sokakkal ellentétben nem távozik a számonkérés elől. Sokszínű művészi pályájához mindvégig ragaszkodik: újságíró, publicista, színész, rendező, színiiskolai tanár, a némafilmekhez szöveget ír, a hangosfilmeket magyarra fordítja, filmrendező, filmgyárak képviselője, mozik vezetője és műsorszervezője. Gyanútlanul élvezi, és minden tehetségével s szorgalmával építi művészi pályáját. A siker nem is marad el, de annál nagyobb a megrázkódtatás a felismerés pillanatában: a magyar kultúrát gazdagító, a színház és film számtalan műfajában nemzetközi sikerekig jutó pályája sem nyújt védelmet az üldöztetés éveiben, és 1945 után a várva várt boldogabb világ gyanakvó-rágalmazó légköre is magával rántja.

Pásztor Béla nem tartozik a magyar film- vagy színháztörténet gyakran emlegetett alakjai közé, de pályájáról beszámol a korabeli sajtó, a hozzáférhető irattárak is szolgálnak adatokkal, a családi archívum is gazdagítja a mozaikokból összeállítható képet.

Pályakezds

Ákoson született (Acâș, Románia), ahol apja, Berger Jakab húsz holdon gazdálkodott. Amikor kiöntött a Kraszna és elvitte az egész termést, a család Budapestre költözött. Pásztor Béla négy testvére már a fővárosban születik. A felsőkereskedelmi érettségi után a jogi kar és a színművészeti akadémia hallgatója, vidéken turnézik. Tanulmányai, ambíció vonzza a szabadgondolkodó, haladó szellemű fiatalok körébe (Galilei Kör, Társadalomtudományok Szabad Iskolája).

Soproni és pozsonyi színtársulatok színésze és rendezője, onnan vonul be 1915-ben Kolozsvárra. Prágában végzi a tisztii iskolát, az orosz harctérre kerül. Lelkes katona, hadnagy, kétszer megsebesül, hősiességét tíz kitüntetéssel jutalmazták, többek között megkapja az I. és II. osztályú német vaskeresztet. A harctéren is hű marad hivatásához, katonatársai lelkes elismeréssel fogadják a szórakoztatásukra összeállított színházi műsort.⁴

1918 nyarán jogi tanulmányai miatt szabadságra érkezik Budapestre. Az októberi forradalomban Károlyi Mihály

⁴ Kabaré a fronton. *Színházi Élet*, 1916. június 18–25. 7.

magántitkára, a 11-es Katonatanács tagja. A Tanácsköztársaság alatt már nem foglalkozik politikával, visszatér hivatásához. A forradalmak után mégis börtönbe kerül, kommunistagyanúval, majd Tisza István meggyilkolása körülményeinek kivizsgálása során. A 11-es Katonatanács tagjait azzal vádolják, hogy ők tervezték a gyilkosságot, vagy legalábbis tudtak róla. Rövidesen szabadlábra helyezik, de az 1920-ban és 1921-ben megrendezett katonai és polgári perben tanúként kihallgatják.⁵

A két háború között

Visszaemlékezése szerint szociáldemokrata múltjával nehezen talál vissza a hivatásához a film és színház világában, és mégis, 1921 és 1938 között fiatal zsidó művészként meglepő karriert fut be. A Star filmgyár dramaturgja és forgatókönyvírója, újságíró, Rákosi Szidi színiakadémiáján tanít, a Magyar–Osztrák Film Rt. igazgatója, a Corvin Filmszínház főtáskára, a Royal Orfeum részvényese, igazgatója és főrendezője.

1923-ban megnősül, felesége Funk Erzsébet lesz.⁶ Egy ideig Hollandiában élnek, felesége fotóműtermet nyit (vagy átveszi testvére, a korszak kiemelkedő fotóművésze, Angelo műtermét), Pásztor a Tuschinsky filmszínházak (Hága, Amsterdam, Rotterdam) sajtómenedzsere.

Amikor visszatérnek Pestre, Pásztor az amerikai Oriva Film dramaturgja, a berlini UFA⁷ képviselője (1925–1929) és három budapesti filmszínházának vezérigazgatója, a Mozi Egyesület elnöke. A vezetésével működő UFA filmszínházban, az Urániában játszanak Budapesten először hangosfilmet: a vásznon pergő filmet beszélőgép kíséri.

1930-ban a Paramount⁸ filmgyár dramaturgja és lektoraként Berlinbe kerül. A színház és filmvilág legjelesebb magyarországi

⁵ Budapest Főváros Levéltára. A jogszolgáltatás területi szervei. Budapesti Királyi Büntetőtörvényszék iratai. Büntető perek iratai. Gróf Tisza István meggyilkolásában való részvétel gyanúja miatt indított per iratai. HU BFL VII.5.c 7083/1919

⁶ Angelo Bözsike fotóművész (1897–?), Angelo (Funk Pál, 1894–1974) testvére. 1939-ben elválnak.

⁷ Universum Film AG a legjelentősebb németországi filmgyár.

⁸ Paramount Pictures filmvállalat, Zukor Adolf (1873–1976) alapította.

zsidó képviselői dolgoznak a német főváros színházainak és filmgyártóinak, Pásztor sikeres menedzseri munkát is folytat.

1933-ban véget ér a berlini aranykor, a barnaingesek gumibotjainak sérülésnyomaival tér vissza Pestre.⁹ Kor- és sorstársaihoz hasonlóan nem hiszi, hogy Magyarországot is eléri a vész. „Mióta Gömbös revideálta zsidó álláspontját és Horthy Miklós Goldberger Leóval bridzsezett, Stern Samuval¹⁰ parolázott, úgy látszott, nálunk nem fenyeget a hitleráj” – írja önéletrészében.¹¹

A korabeli kritika szerint új műfajt teremt a magyar filmtörténetben. Sorozatban gyártja a századforduló népszínműveinek (Tóth Ede és Csepreghy Ferenc¹² díjnyertes darabjainak) filmadaptációját: *A sárga csikó*,¹³ *A falu rossza*, *A piros bugyelláris* (1936–1937). A népieskedő díszletek és kosztümök, a minduntalan dalra fakadó színészek, a magyarkodó világ az amerikai és angol rendezők igényeit elégíti ki: a népeletből vett cselekmény hazai s nemzetközi sikert arat. Pásztor rendezésében ugyanekkor két vígjáték, humoros, kedves, helyzetkomikumra kihegyezett film is készül: *Forog az idegen*, *Hol alszunk vasárnap?*

1938-ban az első zsidótörvény mindenétől megfosztja. Feketén dolgozik, ezért 1942-ben a filmvilágban ismert társaival együtt Nagykanizsára internálják. Kiszabadul, munkaszolgálat következik, majd nyilas- és németellenes röplapgyártás miatt ismét börtön. Megszökik, bujkál, csillagos házban éri a felszabadulás.

1945 és a vágyott új világ

1945-től a magyar filmgyártás újjászervezésén, újjáélesztésén dolgozik. Januárban, amikor Pest épphogy felszabadul, de Budán még folynak a harcok, a Magyar Művészek Szabad Szervezetének Filmosztálya egyik vezetője, a Hunnia Filmgyár megindításával megbízott rendezők egyike lesz, majd a MAFIRT (Magyar Filmipari

⁹ Lásd többek között *Berlin...*, 2007; *Útközben...*, 2011.

¹⁰ Goldberger Leó (1878–1945) gyáros, a textilipar kiemelkedő alakja, felsőházi tag. Stern Samu (1874–1946) a Magyar Izraeliták Országos Irodája elnöke (1932–1944), a német megszállás után a Zsidó Tanács elnöke.

¹¹ Lásd 3. jegyzet.

¹² Tóth Ede (1844–1876) népszínműíró. Csepreghy Ferenc (1842–1880) író, a Népszínház titkára (1876–1878).

¹³ A forgatókönyvet testvére, Pásztor Lajos írja.

Rt., a Kommunista Párt filmvállalata) művészeti igazgatója, a propagandaosztály vezetője. Dokumentumfilmet készít az amerikai övezetből felelősségre vonásra visszahozott háborús bűnösök Magyarországra érkezéséről,¹⁴ cikket ír a Balázs Béla szerkesztésében megjelenő *Fényszóró* című művészeti hetilapba a nyilas idők filmdiktátorának, Balogh László filmcenzor népbírói tárgyalásáról.¹⁵ Lelkendező kritikában köszönti a háború amerikai hőseinek emléket állító, díjjal jutalmazott *Action in the North Atlantic* című amerikai filmet, Lloyd Bacon alkotását.¹⁶ Többekkel együtt az ideiglenes nemzeti kormány rendeletét, a filmügyeket felügyelő országos bizottság létesítését és tervezett munkakörét éles szavakkal támadja.

Ezek a Pásztor Béla nevéhez fűződő megnyilatkozások az új világ demokratikus légkörének szóló őszinte lelkesedés vagy a kormányrendeletet fogadó kendőzetlen bírálat egy egész nemzedék újjáéledő tenni akarását, a háborút követő gyors talpra állást, az újrakezdést odaadással vállaló magatartást példázzák. Az eufória azonban rövid életű. A terjedő gyanakvó légkörben a felelősségre vonás és ítélkezés ártatlanokat sújt. 1945 nyarán Pásztor Béla egy közeli kollégája körül ideológiai-politikai vádaskodás kerekedik, és Pásztor terhelő vallomást tesz rá. Alig néhány hónappal később Pásztor Bélát gyanúsítják, hanyag munkavégzéssel vádolják, 1946 májusában elbocsátják állásából.

1948-ban ismét megnősül, felesége Wilhelm Magda, Wilhelm Károly¹⁷ lánya. 1949. március végén Pásztor Béla Izraelbe érkezik, felesége később követi.

¹⁴ *Az Amerikai Egyesült Államokból...* MAFIRT Krónika, 10, 1945. október.

¹⁵ Pásztor Béla: Filmdiktátor a Népbíró előtt. *Fényszóró*, 1945. október 31. 6.

¹⁶ *Action in the North Atlantic*, 1943.

¹⁷ Dr. Wilhelm Károly (1886–1951) jogi irodája iparvállalatokat, köztük a Hatvani Cukorgyárat képviselte. A Pesti Izraelita Hitközség egyik vezetője, a német megszállás után a Zsidó Tanács tagja, a nyilas korszak alatt a svájci követség pincéjében bujkál. A felszabadulás után a Magyar Cukoripari Tröszt főigazgatója az államosításig. 1948-ban Svájcba távozik.

*Pályakezdés Izraelben**Színpad*

Pásztor Genovában száll tengerre, az olasz Abbázia hajón érkezik Haifába. Az ország még egyéves sincs, még ki sem heverte az 1948-as függetlenségi háború harcait, még folynak a tárgyalások a szomszéd országokkal a fegyverletételről. Izrael Állam kikiáltásával megnyílnak a kapuk az *olék* [bevándorló] előtt, de a lakhatási, a foglalkoztatási, az ellátási feltételek nem követik a lakosság gyarapodásának ütemét. A lakhelyek szűkösek, az ellátást jegyrendszer szabályozza, a megélhetés kényszere sokak pályamódosításához vezet.

Az Abbázia hajón 1949. március 17-én az asznapi étlapra Pásztor útítársai jegyzik föl jókívánásaikat egy jókedvű *purim*-est (1949. március 15.) élménye után. A „hazatérőt” köszöntik, a filmrendezőnek és a kiváló előadónak köszönik a vidámságot árasztó programot, a derű tanítómesterének az új héber kultúra javát szolgáló, megbecsült alkotómunkát kívánnak a több nyelven följegyzett emléksorok. A hajóútról megőrzött emlék az ötletdús művész alkotókedvét és tervei megvalósításába vetett hitét jelzi. Útközben születik az első színpadi terv – a hajón lejegyzett emléksorokból kiérezhető, önbizalommal várakozó légkört ez a terv nem igazolja, de nem is söpri el.

Pásztor egy külföldön is sikerrel játszott magyarországi sikerdarabhoz nyúl: Indig Ottó a *Torockói menyasszony* című színművét (1931) szeretné bemutatni. A menyasszony származásáról szóló mendemondák a cselekmény során többszöri fordulattal változnak, míg végül kiderül, hogy mégsem zsidó, mégis keresztény. Az útítársak ismerik Pásztor szakmai hírnevét és a darabot is. A lelkes számolgotás, hogy a bemutatótól biztos sikert és hasznot remélhetnek, átragad a hajó magyar nyelvű közönségére. Mire partot érnek, Pásztor ötlete már anyagi támogatókra talál, Izraelben pedig régi barátok várják. A visszaemlékezések szerint a héberre fordított darabot Pásztor németül rendezi. A szabadtéri színpadra tervezett

premiert és a produkciót azonban véglegesen elmossa a bemutató napján rájuk zúduló eső.¹⁸

A korabeli sajtó a tel-avivi állatkertben¹⁹ felépített, majd hatósági rendeletre lebontatott forgószínpadra szánt másik programról, varietéműsorról tud. A műsor Avigdor Hameiri és Nathan Alterman szövegeit is tartalmazza, az összeállításban huszonnyolc színész, énekes, művész, zenész szerepel. Az újságíró megjegyzése valószínűleg helyes: ilyen varietét eddig nem ismert Tel-Aviv.²⁰ Az esemény hirdetése kíváncsisággeltő: „Mi történik májusban az állatkert színpadán?” – kérdi a hatalmas felületre egymás mellé ragasztott plakátok szövege.

A tel-avivi új nyári színpad megnyitására az *Új Kelet* számol be. „Az állatkert tágas területén, kis színpadon és terített asztalok mellett mutatkozott be a Kohav [csillag] együttes Pásztor Béla a nagynevű budapesti színpadi és filmrendező rendezésében. Pásztor európai ízlésű, finom, nívós és hangulatos műsort állított össze és tanított be, nemcsak kiváló izraeli színészekből, de tehetséges új *olé*kéből álló együttesével.”²¹ A műsorban többek között két színdarabot mutatnak be Feuerstein Emil²² fordításában, színpadra lép bűvész, énekes, akrobata, a pályakezdő Ahuva Zadok és ismert izraeli színészek, köztük Michael Gor.²³ „A Kohav Varieté egészen bizonyosan a város egyik legnépszerűbb szórakozóhelyévé fog fejlődni”²⁴ – fejeződik be a cikk.

A folyamatos siker reményében írott sorokat nem igazolja a jövő. Pásztor keserű csalódással jegyzi föl a lelkesedésében „Állatkerti

¹⁸ Indig Ottó (1890–1969) újságíró, író, színpadi szerző, forgatókönyvíró. Benedek István Gábor: *Vili a Dob utcából...*, 1998.

¹⁹ A mai Gan Hair helyén.

²⁰ *Herut*, 1949. május 27. Avigdor Hameiri (Feuerstein, 1890–1970, 1921-től Erec-Izrael) Izrael-díjas költő, író, fordító, szerkesztő, az első héber satirikus színház alapítója. Nathan Alterman (1910–1970, 1925-től Erec-Izrael) Izrael-díjas költő, író, fordító.

²¹ *Új Kelet*, 1949. június 9.

²² Feuerstein Emil (1912–1993, 1935-től Erec-Izrael) művelődéstörténész, fordító, újságíró, író. Avigdor Hameiri unokaöccse. A Herzl- és Nordau-díj kitüntetettje.

²³ Ahuva Zadok (1928); Michael Gor (1898–1969) a Kameri Színház színésze.

²⁴ (–lay): Megnyílt az állatkerti nyári színpad. *Új Kelet*, 1949. június 9. Valószínűleg Barzilay István (1906–1981, 1938-tól Erec-Izrael) újságíró a cikk szerzője.

Varieté igazgatója” fejléccel nyomtatott angol artistaszerződések mellé: „Milyen optimizmus! Azt hittem, örökké fog tartani!” A vállalkozást első izraeli üzleti kudarcaként könyveli el.

A kezdeti lépéseknek csak egyik kísérlete a tel-avivi állatkert színpadára rendezett varietéműsor. Pásztor Béla ezen kívül is hozott magával kidolgozott tervet, és valószínűleg ez lehetett az eredeti elképzelése: filmrendezőként szeretne bemutatkozni.

Film

Az *Al Hamismar* című lap hamarosan közli az első Pásztorral készített interjút. Az újság képviselőjében Kolb Jenő²⁵ keresi fel. Az interjú minden bizonnyal magyarul folyt, bár héberül jelent meg. Izgatott és állandó munkálkodást, a nemzetközi filmvilág híreit követő szakembert érzékeltetnek a cikket bevezető, Pásztor munkakörnyezetéről szóló sorok. Kolb örömmel nyugtázza, hogy Pásztor nem azok közé az *olék* közé tartozik, akik csak a kezdeti nehézségeket látják. A tehetségében bízó, öntudatos művész beszél vele korábbi film, színház és rendezői sikereiről és válaszol a kérdéseire. Meghívták a cannes-i fesztiválra, *Egy nap Izraelben* címmel szeretne dokumentumfilmet készíteni, és ezzel a filmmel elhozni Izraelnek az első cannes-i díjat.²⁶

Az *Egy nap Izraelben* címen tervezett film nem készül el. De az alapötlet visszatér két másik filmjében.

Izraeli festőkről készül a huszonnégy festőt bemutató *A képek beszélnek* (1950) című film. Stábjával bejárja az országot, Dantól Beer-Seváig mindenütt találkozik és interjút készít a legnevesebb festőkkel, filmre veszik a cfati (Safed) művészkolónia életét is. Több témakört szeretne összefonni a filmben: a mindennapok valóságát, az építő erőt, a biblikus tájat, a megművelésre váró hegyoldalt, az elbájoló ifjúságot, a város és falu sokféle típusát, arabokat, mükincseket, keresztény szent helyeket. A „való élet mellé odaállítja annak éterikusan kifinomult vetületét: az újjágyúrt ősi föld csodái

²⁵ Kolb Jenő (Eugene, 1898–1959, 1946-tól Erec-Izrael) színház és képzőművészeti kritikái az *Al Hamismar* című lapban jelennek meg. A Tel-Avivi Szépművészeti Múzeum igazgatója (1952–1959).

²⁶ *Al Hamismar*, 1949. április 6.

által meghíletett művészek alkotásait”.²⁷ A film megismertet a festők életútjával is.

A pénzügyminisztérium támogatásával készül az *Egy ötfontos története* (1951), itt is visszaköszön az *Egy nap Izraelben* filmterv alap gondolata. Cirkusból indul útjára egy új ötfontos bankjegy, amelynek útját Izrael-szerte követi a történet, és bemutatja az országot.²⁸

Nyelvek háborúja

Az újjászülető fiatal országban a film és színház hivatott mestere is újat szeretne teremteni: kamatoztatni eddigi alkotómunkájával megszerzett tudását az alig éledező filmgyártásban. Az első próbálkozásokban – varieté színrevitele, Izraelről és Izraelhez szóló film – találkozik az azonnali beilleszkedés igénye a magával hozott színház-film-szórakoztatás gyakorlati és elméleti tapasztalatával. A közös nyelven, héberül szeretne újat adni a közönségnek, anélkül, hogy a nyelvet vagy a közönséget ismerné. Nem tudni, hogy a varieté kudarca, vagy a tervezett dokumentumfilm helyett kisfilmekre darabolt és pazarolt ötletből fakadó (föltételezhető) elégedetlenség miatt-e, de Pásztor Béla végül mégis lemond a vásznonról és visszatér a színpadra.

A festőkről szóló film háromnyelvű (héber, angol, francia), a tervezett színházban viszont magyarul fognak megszólalni a darabok. Még csak társasági beszédtema a szintársulatot toborzó és magyar nyelvű színházalapítási elképzelés, de már maga a tervezgetés is céltáblájává válik a héber nyelvet féltve védő, és a hetven országból érkezett izraeliek többnyelvűségének létjogosultságát hangoztató tábornak. Az egyik fél elkeseredett küzdelmet folytat a héber nyelv kizárólagos használatáért. A közös nyelv, a héber egyedüli használatát sürgetők úgy gondolják, hogy az *ole* legfontosabb feladata a hébertanulás: mielőbb értse a

²⁷ Barzilay István: „A képek beszélnek”. Egy készülő izraeli film kulisszatitkairól. *Új Kelet*, 1950. november 17.

²⁸ (—i.): *Egy ötfontos története. Hatikva*, 1951. március 2. *Hatikva* a dél-amerikai magyar ajkú zsidóság Buenos Airesben 1946 őszétől kéthetenként, 1951-től hetente megjelenő lapja, főszerkesztő Glück Andor (1903 körül –1982, az 1960-as évektől Izrael). 1949-től működik a lap izraeli szerkesztősége, Pásztor Béla is a szerkesztőség tagja.

mindennapok életét, olvassa az újságot, kapcsolódjon be a kulturális eseményekbe, legyen akadálymentes az érintkezése a környezetével. A másik oldal az *ole* érdekét védi: mindaddig, amíg nem sajátítja el az ország közös nyelvét, saját anyanyelvén kell megtanítani mindarra, ami régi-új otthonában fogadja.

Pásztor többször kifejti, interjúban, újságcikkben, hogy nem a magyar kultúrát terjeszti Izraelben, hanem a héberül még nem értő, magyar anyanyelvű közönségnek szeretne kulturális élményt, szórakozási lehetőséget nyújtani.²⁹ Az otthonérzéshez nem elég lakni és a megélhetésért dolgozni, kikapcsolódásra, derűre, jókedvre is szükség van.

A szerteágazó vitában a közönség vélt vagy valós érdekképviselőiben társadalmi, politikai, sőt gazdasági (az idegen nyelvű újság kiadása, terjesztése hasznot hoz) szempontokra is hivatkoznak, egyesek szigorú rendeleteket is követelnek. A maradék zsidóság féltve őrzött és magával hozott anyanyelvén megszólaló és érthető világa a sajátjuk, de az anyanyelvükön megtörtént és kiheverhetetlenül fájdalmas emlékek miatt az egybeolvadás jelképét, a héber nyelv használatát is védelmükbe veszik.

A vita folyik – a magyar anyanyelvű közönség dönt. A színtársulat létrejön és 1953 nyarán a közönség elé lép, újabb és újabb tagokkal gyarapodik, a nézőtér mindenütt megtelik, „pótszékes ház”-ról számolnak be a kritikusok, a darabokat közkívánatra új helyszíneken is megismétlik, a kritika szerint az újabb és újabb produkciók sikerben mindig felülmúlják az előzőt.³⁰

Pásztor Béla a magyar anyanyelvű közösségben találja meg igazi közönségét. Ráérez a közönség szórakozásigényére, átérzi a nyelvvel viaskodók – minden bizonnyal személyes tapasztalatból is ismert – csalódását: vannak és lesznek, akiknek le kell mondaniuk a művészetet héberül is élvezettel értő nyelvtudásról. De nem mondanak le a színházélményről, és a szórakozási lehetőségekről sem.

²⁹ „A mi célunk magunkkal hozott erőnkéből, magunkkal hozott egyes kis szellemi vagyონunkból mennél kellemesebb, nívósabb, és ha lehet, művészibb szórakozást nyújtani azoknak a testvéreinknek, akik ma még nem, hanem majd csak fognak tudni héberül.” Pásztor Béla: Egyéves az izraeli magyar nyelvű színház. *Új Kelet*, 1954. augusztus 30.

³⁰ Lásd a továbbiakban a bemutatott darabok sajtóvisszhangját.

Pásztor Béla nekik szeretne művészi színvonalú, vidám és örömteli estéket szervezni.

„*Korcsolyát árultam az egyenlítőn*”

1958-ban Izrael függetlenségének tizedik évfordulóját a magyar anyanyelvű közösség könyvvel ünnepli. Visszaemlékezések, versek, *alija* [bevándorlás]-történetek, az elmúlt tíz év művészi-kulturális eseményeinek magyarországi *olékhoz* kapcsolódó összefoglalása, cionizmusról, iparról, politikáról, alkotásokról szóló cikkek sorakoznak a kötetben. Pásztor Béla is megszólal, *Korcsolyát árultam az egyenlítőn* címen eleveníti föl színháza történetét.³¹ Vallomása szerint ő, sokakkal ellentétben, Izraelben is megmaradt a kaptafánál, a betű, a film, a színház világánál.

Izraeli Magyar Nyelvű Színház – olvasható a műsorfüzeteken. De a társulatnak nincs állandó neve, következetlenül, más-más néven említik: színi együttes, színházi együttes, színjátszó társulat. Színház – színház nélkül. Nincs állandó helye sem az előadásoknak, sem a próbáknak. Az előadásokat minden városban másutt fogadják be, moziban, előadóteremben, kultúrházban.

A próbákat Pásztor Béla lakásán, időnként magyar szervezet vagy egyesület helyiségében tartják. Nincs állandó jegyeladó, magánlakásokon, magyar anyanyelvűek tulajdonában működő üzletekben, magyar könyvtárban, időnként moziban, hotelban, Haifában az *Új Kelet* kiadóhivatalában válthatnak jegyet az előadásokra. Mindezt folyamatosan tudatják a közönséggel, az *Új Kelet* rendszeresen, figyelemkeltő helyen és tipográfiával előre jelzi a produkciókat, közli az előadások időpontjáról, helyéről, a jegyvételről, a műsorváltozásról szóló híreket. Nincs megfelelő tömegközlekedés, a nagyobb városok környékén, a kisebb településeken lakó közönség is szeretne eljutni az előadásokra, és hazatérni az előadások után. Pásztor buszokat biztosít a távolban lakók számára, időben hozzák-viszik a közönséget, gondoskodik a telt házról.

Hogyan szállítják a díszletet? A kosztümök elkészítéséért cserébe a műsorfüzetek reklámozzák a szalonokat? A jegyekből befolyó

³¹ Pásztor Béla: *Korcsolyát árultam az egyenlítőn*. In: Züszmann Alfréd (szerk.): *Tízéves Izrael*, 1958. 239–240.

bevétel elegendő gázsi a színészeknek? A magyar *olék* egyesületének (Hitahdut Ole Hungaria, HOH) védnöksége alatt rendezett előadások kapnak némi anyagi támogatást is a szervezettől? A műsorfüzetekben közölt hirdetések fedezik a nyomdaköltséget? Miből fizetik a terembért, a városi és állami adót? A társulat tagjainak, köztük Pásztornak is gondoskodniuk kell a szűkös megélhetésről, mégis néhány előadás bevételét felajánlják a HOH szociális alapja javára.

Ketten segítenek Pásztornak a társulatszervezésben: Eisler Dániel a finanszírozásban, Rosner Miklós az adminisztrációban. A munka nagy részét egyedül végzi, szinte a semmiből szervez színházat. Az előadások szereplői a film- és színházvilágból vagy környékéről érkeznek Izraelbe. Rózsa Marika (Mirjam Nevo) a pesti Magyar Színház, a bécsi Burgtheater tagja, a Kameri Színházban játszik, előadósteket tart, Nordau-díjjal tüntetik ki. Rónai András a híres *Valahol Európában* című film egyik gyerekszereplője, a Kameri és az Ohel Színház, a Habima tagja. Nordau- és Herzl-díjjal tüntetik ki. Stephanidesz Ily a Kolozsvári Nemzeti Színház és Kassa jeles primadonnája. Werner Géza a berlini Reinhardt színházak titkára, a Deutsches Theater segédrendezője. Faragó Sándor Sztarmár, Arad, Nagyvárad, Temesvár magyar színházainak tagja. Zahler Erzszi Nagy Endre kabaréjában, Salamon Béla színházában, Nagyváradon lépett föl. Földes Jozsef Budapesten járt színiiskolába, stúdiókban játszott. Sebor János bonviván, Prágában színész és rendező szakon végzett, csehül, szlovákul, németül, magyarul játszik színpadon és filmben. Flóris Lilly Fehér Ilonka hegedűművésznő lánya, rajzol, tervez, hangszereken játszik, Holbán Évához hasonlóan koloratűrszoprán énekes az Operában. Pogány Zsuzsa lírai szoprán, a Zeneművészeti Főiskolán végzett. Jurányi Slomo a Kameri, a Do-Re-Mi színház, a Habima dízlettervezője.³²

Pásztor régi ismerősökre is talál társulatszervezés közben. A vezetésével működő pesti filmszínházban, a némafilm idején Stephanidesz Ily apja, Stephanidesz Károly a közvetlen munkatársa, az előadások karmestere, zeneszerzője. Kálmán Aladár operatőrrel korábban is dolgozott, Berend Gabriellával pesti színpadokon

³² Az együttes tagjairól a Pásztor-hagyatékban és a The National Library of Israel, Jerusalem gyűjteményében őrzött, az előadásokra készült datálatlan műsorfüzetek számolnak be.

találkozott, Horovitz László a pesti színiiskolában Pásztor tanítványa volt. Bihari Arje a Hunnia filmgyárban készítette Pásztor Béla filmjeinek díszleteit. Az évek során változik, bővül a névsor, az 1956/1957-es *alijá*ból is csatlakoznak a Pásztor-együtteshez. Többen közülük, Pásztorhoz hasonlóan, elhagyják Izraelt.

Sok minden hiányzik a színházhoz, de az egyre inkább összezsugoruló társulat sikert arat, az első bemutatótól kezdve melléjük szegődik a színház elengedhetetlen, legfontosabb „kelléke”, a közönség.

Az országot járva Pásztor Béla ismerkedik leendő közönségével is. Az izraeli ezerarcú publikum mindenütt másképp viselkedik, minden városnak más a divatja, modora. Figyeli a tel-avivi Rothschild fasorban sétálókat, a *Kneszet* [Parlament] politizáló közösségét, a focimeccsek drukkerait, a sznob koncertlátogatókat, a megrendítő darabokat és a könnyű bohóckodást kedvelőket, a primitív zene rajongóit. A színházrendező másfél milliós városnak is tekintheti Izraelt, szórakozási igényét a Habimától az Operáig, a kabarétól az operettig igyekezzenek kielégíteni. A két nagy színház, a Habima és a Kameri más-más produkcióval két helyen is színpadra lép ugyanazon az estén, koncertek, szólóestek, német, jiddis, francia, magyar, lengyel, perzsa programok szórakoztatják a sok gondja közt kikapcsolódásra vágyókat.

Nem csak a magyar nyelvű színház járja az országot, a modern ekhósszekerekkel a többi társulat is házhoz viszi az előadásokat. Pásztor találóan jegyzi meg: „A közönség szórakozási 'diaszpórában' van. Szétszórva. Utána kell menni, a helyébe kell szállítani az örömet, a felejtést, a kultúrát.” Városonként más-más fogadtatásra talál a színház. Jeruzsálem óvatos, makacsul spórol a nevetéssel, Tel-Aviv mulat a pénzéért, Haifa nagyváros módjára viselkedik: „Örömmel mennek a színházba, utolsó percben váltják meg a jegyüket. A frász töri a színházi vállalkozót, az utolsó percig nem tudja, telt háza lesz-e vagy sem.”³³

Az izraeli közönséget jellemző leírásokból kitetszik, hogy Pásztor rendszeresen látogatja a színházi előadásokat, rendezvényeket. Cikkei, publicisztikája az otthonérzés büszkeségével figyeli és jegyzi az újjászülető ország rezdüléseit, a színházi kultúrával is elégedett, saját társulata működését is a

³³ Pásztor Béla: Ekhós szekér Izraelben. *Új Kelet*, 1953. szeptember 17.

jövőépítő korszak részének tekinti. „A színház neveli az embereket, megtanítja őket viselkedni, érezni, s érzéseiket közölni tudni. A színházlátogatási láncnak nem szabad megszakadni. Addig, míg az idegen nyelvű *ole* nem tud ivritül, hallgasson színházat számára érthető nyelven, mert ez is a héber színház számára rezerválja, neveli őt – mint jövő héber publikumot. A színházról nem szabad leszokni!”³⁴

Három Molnár Ferenc-darab

Játék a kastélyban, 1953

A magyar színház első premierjét (a HOH védnöksége alatt) Ramat-Ganban a Rama moziban tartja 1953. augusztus 27-én. Pásztor Béla Molnár Ferenc *Játék a kastélyban* című darabjával mutatja be a társulatot. Az ezerkétszáz férőhelyes nézőtér zsúfolásig megtelik, a korabeli híradások szerint az állóhelyek és a beállított pótszékek ellenére százak mondanak le arról, hogy beférjenek. A közönség nyíltszíni tapssal, brávózással fogadja a darabot.³⁵

Társulatszervezés közben Pásztor még nem gondolja, hogy színházalapító és rendezői feladata mellett színészként is hozzájárul az előadások sikeréhez. Az első darab színészgárdájának összeállításakor viszont kiderül, hogy neki is színpadra kell lépnie. A visszhang nem marad el. „A magyar színház életre hívója és megalapítója, Pásztor Béla nemcsak zseniális filmrendezőnek és elsőrangú újságírónak bizonyult, hanem kitűnő színigazgatónak és még kitűnőbb színésznek, mert a Molnár-darab főszerepét olyan tehetségesen és intelligensen játszotta, hogy díszére válhatott volna akármelyik nagy, békebeli pesti művésznek.”³⁶ A következő daraboknál már nem kétséges, hogy a rendező Pásztor Béla nevét ott látjuk a szereplők között is.

³⁴ Uo.

³⁵ A siker folytatódik Haifában az Ora moziban ezerszáz fős zsúfolt nézőtér előtt, majd Jeruzsálemben a Zion Hallban is. A nézőterek szűknek bizonyulnak, közkívánatra megismétlik az előadást Tel-Avivban (Ohel-Sem), Haifában (Ora mozi), Netanja közönsége pedig „valósággal követelte” a színház fellépését, ott a Saron moziban kerül színpadra a darab.

³⁶ H. J. [Halmi József]: Magyar Színház. *Hatikva*, 1953. szeptember 25.

Minden korábbi, a magyar nyelvű színházat ellenző véleményt cáfol az egyértelműen lelkes kritika: bőkezűen szórja a színészek és Pásztor színigazgatói s rendezői munkáját elismerő szavakat. A legnagyobb elismerés talán Marton Gizellától, az *Új Kelet* állandó, értő bírálatokat közlő színikritikusától érkezik: „Minden logikai ellenérvemet – szokják meg az új *olék* a héber nyelv csengését, ne szórakozzanak idegen nyelven, ne éljenek állandóan a szellemi élet mezsgyéjén, stb. – elnyomja az a kialakuló felismerés, hogy ezek az előadások egyenesen jótéteményt jelentenek a magyar *jisuv* [lakosság] bizonyos rétegei számára.” A cikkíró átérzi a helyi és a városok környékéről autóbuszokon, teherautókon érkező közönség őszinte lelkesedését, a színvonalas színházhoz szokott közönség ünneplésében a szellemi élményre vágyó nézők visszajelzését. „A legnagyobb elismerés jár a darab tulajdonképpeni főszereplőjének, Pásztor Bélának, aki Turay társszerzőt alakítja, és a rendezés nem éppen könnyű munkáját végezte. Pásztor nagy rutinnal rendelkező, kitűnő színésznek bizonyul, aki ebben a hálás, de hosszú szerepben néhol 'csortosi'³⁷ magasztalokba emelkedik.”³⁸

Az előadáshoz készült műsorfüzetben Pásztor egy rövid, *Magyar nyelven Izraelben?* című írásában a magyar színjátszás létjogosultságát soroló érveit ezzel zárja: „Úgy érezzük, hogy kiváló zsidó írók darabjaival csak a kultúra és a nemes szórakozás érdekeit szolgáljuk. Még akkor is, ha ezek a zsidók magyarul írták és mi magyarul játsszuk őket. Játsszák itt ezeket a [zsidó íróktól való] darabokat németül, jiddisül, románul is – sőt a napokban perzsául is.”

A doktor úr, 1953

Alig fejeződnek be a *Játék a kastélyban* előadásai, a Pásztor-társulat már a következő Molnár-darabbal lép színpadra. *A doktor úr* című vígjáték a harmadik Molnár-darab izraeli színpadon. Molnár Ferenc először a *Liliom* című darabjával héberül szólal meg

³⁷ Csontos Gyula (1883–1945) színészpályája sikerei Molnár Ferenc darabjaiban kezdődtek.

³⁸ Marton Gizella: *Játék a kastélyban*. Molnár Ferenc vígjátékának előadása a ramat-gani Rama mozi termében. *Új Kelet*, 1953. augusztus 30.

Izraelben, a Habimában.³⁹ *A doktor úr* október 27-i premierjére Ramat-Ganba várják a közönséget (Rama mozi). Pásztor Béla rendező „játssza Puzsért, a humoros, filozófus, elvetemült, kedves betörőt”.⁴⁰ Telt ház előtt játszik a társulat, nyíltszíni taps honorálja a játékot. Pásztor színészként még a rendezőt is felülmúlja, a színészek színvonala, összjátéka meglepetés.⁴¹

Az egyértelmű lelkesedés nem minden kritikust ragad magával. David Giladinak már az együttes neve sem tetszik: szerinte ez a színház nem színház, csak egy kis társulat, és nem izraeli. A magyar szó a színpadról és a közönség soraiban ülő hölgyek szokatlan eleganciája is zavarja, de az előadás színvonalát mégis elismeri: minden adott ahhoz, hogy a társulat állandó színpadhoz jusson „a héber városban”. Telt házat jósol az együttesnek, Pásztor rendezői és színészi tehetségével magával sodorja a társulatot.⁴² A közönség fenntartás nélkül ünnepel.

A doktor úr műsorfüzetében két héberből fordított kritikát közölnek a *Játék a kastélyban* előadásáról, hogy a magyarul olvasók megismerjék a társulat első produkciójának héber sajtóvisszhangját. A *Hador* újságírója nem ismerte a darabot, nem is tud magyarul, kíváncsiságból nézte meg az előadást. „A színészek olyan tökéletes alakítást produkáltak, hogy még az is feszülten figyelte játékukat, aki a nyelvet nem értette, és mulatott, nevetett, nem csupán szolidaritásból a közönség többi részével.” *A Haboker* az első izraeli magyar nyelvű színházat köszönti. „Az Ohel-Semben tartott előadást a nézőteret az utolsó szélig megtöltő közönség nézte végig. Haifán több százan kénytelenek voltak otthon maradni, mert nem tudtak jegyet szerezni az előadásra.”

³⁹ Márton Lajos: Izraeli levél. *Hatikva*, 1953. október 23.

⁴⁰ *A doktor úr* premierje előtt. *Új Kelet*, 1953. október 26. Az óriási siker után Haifában (Ora mozi, kétszer), Jeruzsálemben (Zion Hall), Tel-Avivban (Ohel-Sem, kétszer) és Netanjában (Saron mozi) is bemutatják a darabot.

⁴¹ m. g. [Marton Gizella]: *A doktor úr*. *Új Kelet*, 1953. október 30.

⁴² David Giladi (1908–2009, 1934-től Erec-Izrael) író, újságíró, fordító. Cikke a több mint ezer férőhelyes tel-avivi Ohel-Semben tartott előadás után íródott. *Maariv*, 1953. november 9.

Az ördög, 1954

Molnár Ferenc szellemes remekműve is színre kerül a Pásztor-társulat előadásában. Két új színészt avatnak a darabban, Faragó Sándort és a húszéves Mülhoffer Juditot, akit két évvel korábban a magyar ajkúak szépségversenyén szépségkirálynőnek választott a hozzáértő zsűri. Ramat-Ganban, az Ordea mozi új színpadán július 4-én tartják a premiert, a kritika elégedetlen a helyi akusztikai adottságokkal. Tel-Avivban az Amerikai Cionisták Háza (ZOA) szabadtéri színpadán adják elő, a színpadot átalakítják erre az estére, felfüggesztett mikrofonok közvetítenek minden egyes szót a hatalmas nézőtérre.⁴³

Marton Gizella elismeréssel szól a darab valamennyi szereplőjéről. Pásztor „finom iróniával és fiatalos mozgékonyssággal” alakítja a nehéz címszerepet, a rendezését külön megdicséri: „A gondos és részletekre menő kidolgozás és prezentálás megérdemelné, hogy a darab sokkal többször menjen, mint amennyire a lehetőségek azt megengedik a magyarul beszélő közönség hiányában.”⁴⁴ Pásztor alakítását percenként felzúgó taps kíséri.

*Revü – Kabaré, 1953–1954**Hanuka*

Hanuka (1953. december 2–9.) alkalmából lép színpadra a Pásztor-társulat revü-művészkabaréja. Várakozás előzi meg „az utóbbi évek kimagasló szenzációjának ígérekző” programot, az est jövedelmét a HOH szociális céljaira ajánlják fel.⁴⁵ Egyfelvonásosok, politikai tréfák, magánszámok, bohózatok, kuplék, sanzonok,

⁴³ Az ördög az Amerikai Cionista Ház szabadtéri színpadán. *Új Kelet*, 1954. július 12. Jeruzsálemben az YMCA termében, Haifában az Ora léghűtéses moziban, majd az Ein-Dor moziban lépnek színpadra, a harmadik haifai előadás a címszereplő meghűlése miatt elmarad. Naharijában a HOH helyi csoportjának rendezvényeként ovációval fogadják a darabot.

⁴⁴ m. g. [Marton Gizella]: *Az ördög*, Molnár Ferenc vígjátéka Pásztor Béla együttesének műsorán. *Új Kelet*, 1954. július 7.

⁴⁵ December 9-én a HOH *hanukai* művészkabaréja. *Új Kelet*, 1953. november 20.

operett, zenei kavalkád váltakozik a műsorban.⁴⁶ A színtársulat *hanuka* estjére tizenhat oldalas műsorfüzet készül, a tel-avivi előadás után a Pilz kávéházban várják az előadás összes részvevőjét a HOH ünnepségére.⁴⁷ A szórakoztató műsort állandóan bővítik, közkívánatra újabb helyszíneken, zsúfolt nézőtér előtt ismétlik, a *hanukára* készült műsort még január közepén is előadják. Színpadra kerül a magyar kabarévilág ismert kettőse, Hacsek (Kálmán Aladár) és Sajó (Werner Géza) is – izraeli köntösben, a naprakész epizódokban visszaköszönnek az eredeti párbeszédék visszatérő, szállóigévé vált mondatai.⁴⁸

Az elismerés nem marad el. A *hanuka* kabaré átütő sikeréről számol be Marton Gizella cikke. Pásztor Béla sokrétű tehetségének köszönhető a műsor lelkes fogadtatása: a műsor egy részét írta vagy fordította, összeállította a programot, rendező, konferanszié, színész. „Pásztor együttesének minden egyes tagjából minden titkos tehetséget felszínre hoz.” A drámai színész komikus, az énekes prózát mond, színészi teljesítményük minden produkcióban tökéletesedik. Elbűvöli a közönséget a kabaré fénykorából, Nóti Károly, Karinthy Frigyes és mások írásaiból válogatott összeállítás, a zenei kavalkád az est fénypontja, ötven év magyarországi zsidó szerzőinek dalai és operett részletei időrendi sorrendben csendülnek föl. Holbán Éva Reinitz-Ady dalokat énekel. A bohózatok, aktuális politikai tréfák sem maradnak el, színre kerül Werner Géza Ben-Gurion paródiája is.⁴⁹

Purim

Március elején már a következő vidám revü előkészületeiről olvasunk, *Kacag az ország* címmel készül Pásztor társulata a *purimra* (március 19.). A színtársulat szinte teljes létszámmal szólaltatja meg

⁴⁶ Tel-Avivban az Ohel-Sem, Haifában az Ora mozi, Jeruzsálemben (két előadás) az YMCA, Kiriat-Haimban a Bet-Haam színpadán látható a műsor. Később a társulat színpadra lép Netanjában (Saron mozi), Ramat-Ganban (Rama mozi), Rison-Lecionban (Tiferet mozi) is.

⁴⁷ Szerdán a magyar színtársulat *hanuka* estje. *Új Kelet*, 1953. december 8. A műsorfüzet ismeretlen.

⁴⁸ Werner Géza jeleneteiből közöl néhányat az *Új Kelet*.

⁴⁹ m. g. [Marton Gizella]: Pásztor Béla *hanuka* kabaréja. *Új Kelet*, 1953. december 13.

a héber szórakoztató irodalom és muzsika jeleseit, az izraeli mindennapokból ellesett hangulattal, humorral, szatírával mulattat. Tel-Avivban az Ohel-Sem színpadán tartják a bemutatót március 11-én.⁵⁰

Hat hónap alatt ez a társulat ötödik műsora. „Megint pótszékes házat kapott az izraeli magyar nyelvű közélet új intézménye, Pásztor Béla színtársulata.” Három óra mókával, kacagással telik és kasszasikert hoz. „A sikerült előadás kellemes meglepetése volt, hogy izes izraeli hangulatot adott, jól kifigurázott *jisuvi* állapotokat, szerényen adagolt cionista szentimentalizmust, errec-izraeli tájfestést és sohasem ízléstelen aktualizálást.” Pásztor a háromórás műsorban fáradhatatlanul konferál, „kár, hogy ilyen könnyelmű bőséggel bánik egészségével és tehetségével! A közönség jókat kacag rajta, és csak kevesen tudják, hogy bizony Pásztor Béla ilyenkor agyondolgozza magát. Mert nemcsak az előadáson, hanem azelőtt is mi mindent tesz be egy ilyen produkcióba!”⁵¹

Az Izraeli Magyar Nyelvű Színház *Kacag az ország, Min neveltünk Mózesről Ben-Gurionig* című produkciójának műsorfüzetében a kétrészes program tizennégy képének tartalomleírásában (héberül is) az izraeli és magyarországi, irodalomból és zenéből nemzetközileg ismert szerzők darabjai sorakoznak. Az együttes zenés bemutatkozását *purimi* vidámságot ígérő konferanszié követi, majd Racine-mű részlete, Lótról szóló kuplé, *Arany a Negevben* című komédia, héber kavalkád, zenés játék, Pásztor magánszáma, humoros dal, Nóti Károly bohózata, komikus izraeli kuplák szórakoztatják a közönséget, végül a *purimi* vidámság jegyében opera-operett paródiával búcsúzik az együttes. Az operaparódia szövegekönyve és a műsorfüzetben olvasható egyik komikus kuplé Pásztor Béla írása.

⁵⁰ A következő előadásokra Haifában (Hadar mozi), Netanjában (Eszter mozi), Rison-Lecionban (Tiferet mozi), Jeruzsálemben (YMCA), majd április 6-án Beer-Sevában (Keren mozi) kerül sor.

⁵¹ (b. i.) [Barzilay István]: Kacag az ország – Pásztor Béla színjátszó társulatának *purimi* revüje. *Új Kelet*, 1954. március 15.

Két külföldi darab, 1954, 1955

Külföldi sikerek után Löbl Bözsi elismerő kritikával fogadott fordításában egy bűnügyi drámát, *Előre megfontolt szándékkal* és *A kis kunyhó* című vígjátékot is színpadra állítja a Pásztor-társulat.

A Frederick Knott-darab New York, London, Párizs előkelő színpadain óriási sikert arat, címének (*Dial „M” for Murder*) Pászortól származó találó magyar megfelelőjét kiemelik az előadásról szóló kritikák, és kitűnő színészként mutatják be az együttes új tagját, Sebor Jánost. A társulat éjt nappá téve próbál, hogy a mesterien fölépített, minden pillanatban meglepetést tartogató darabot sikerre vigye. A premiert a magyar nyelvű színház történetében először Netanjában (Eszter mozi) tartják 1954. január 27-én.⁵² Marton Gizella színikritikája dicséri a hátborzongató darabot, a színészeket és összjátékukat, Pásztor kitűnő alakítását. De nem marad el a kritikai megjegyzés: „Reméljük – és erre minden okunk megvan –, hogy a Pásztor-együttes következő produkciója héber darab lesz. Ebben néző és kritikus egyetértenek.”⁵³

A humor, a pikantéria, a szellemes, kalandos történet, André Roussin⁵⁴ nagysikerű vígjátéka, *A kis kunyhó* a szórakozni vágyó közönség minden igényét kielégíti – olvassuk az *Új Kelet*ben a próbák kezdetéről szóló híradásban. Bécsi és salzburgi szereplések után lép az izraeli közönség elé, és először játszik magyarul a vendégszereplésre érkezett főszereplő, Schönwiese Susanne. A darabot új, figyelemfelkeltő reklámfogással hirdetik, az *Új Kelet* lapjain elszórva keretbe foglalják a darab főszereplője, rendezője, írója nevét, majd a Pásztor Béla együttese és Gáti Dezső bemutatja címsor után következnek az előadásokról szóló tudnivalók. A darab színrevitelében Gáti Dezső Pinocchio Concert Managers Co. haifai vállalkozása most először társa a Pásztor-együttesnek. Valószínűleg a külföldi vendégszereplő, illetve a szükséges anyagi fedezet biztosítása hozza létre a társulást. Tel-Avivban, a ZOA szabadtéri színpadán, augusztus 1-én mutatják be a darabot. Ramat-Ganban

⁵² Előre megfontolt szándékkal. *Új Kelet*, 1954. január 18. Február 11-ig Haifában (Ora mozi), Jeruzsálemben (YMCA), Rison-Lecionban (Tiferet mozi), Ramat-Ganban (Rama mozi) kerül színre a bűnügyi történet.

⁵³ m. g. [Marton Gizella]: Előre megfontolt szándékkal. *Új Kelet*, 1954. február 2.

⁵⁴ André Roussin (1911–1987) francia színműíró.

teremhiány miatt nem kerül színre a vígjáték, a bemutatóra a rendezők fenntartanak jegyeket a ramat-gani közönség számára.

A vígjáték hangulatához igazodnak az újságíró próbákat kísérő, szórakoztató epizódjai is. Az egyik szerint a főszereplőre próbált vadonatúj kék estélyi túllruhát Pásztor vandál módon letépi, hiába visong és jajgat a ruhaszalonnal személyzete és Pásztor öt éves kislánya, a darab szerint hajótörés tépázta meg az estélyi ruhát – a színpad nem csaphatja be a nézőt. A következő epizód is mulattathatja a lap olvasóit, Pásztor a lakásán tartott próbára hívja meg az újságírót, és a lépcsőház visszhangzik a rendező feleségének szóló dörgedelmeitől – a családi jelenet előtt talán elmenekülhetne a vendég, de nincs miért, a próba hangjai, a színdarab házaspárjának jelenete hallatszik ki a lakásból.⁵⁵

A bemutatót követő kritika a szellemes francia vígjáték párizsi színpadok színvonalára emlékeztető előadásáról számol be, a vendégszereplő főhősnő rendkívüli tehetsége és világvárosi színpadokon szerzett rutinja mellett Pásztor Béla alakításáról, művészetének csúcsteljesítményéről és a kitűnően szórakozó közönségről ír Marton Gizella.⁵⁶ A haifai és jeruzsálemi előadás remeklése után a sikersorozat sajnálatosan megszakad. A vendégszereplő Schönwiese Susanne betegsége miatt a tervezett további előadások elmaradnak.

Két magyar vígjáték, 1954

A bűnügyi dráma után kerül bemutatásra egy magyar vígjáték, Bús-Fekete László *János* című darabja. Pásztor együttese a *Játék a kastélyban* sikerét is túlszárnyalja a bécsi, berlini, New York-i színpadi szenzáció előadásával. A társadalmi szatíra nem először kerül színre Izraelben, három évvel korábban Feuerstein Emil fordításában a Kameri már előadta héberül.⁵⁷ A Pásztor-társulat

⁵⁵ (b. i.) [Barzilay István]: Ruhatépés és más pikáns dolgok a kis kunyhó körül. *Új Kelet*, 1955. július 31.

⁵⁶ m. g. [Marton Gizella]: A kis kunyhó. A Pásztor-együttes és Gáti Dezső bemutatásában. *Új Kelet*, 1955. augusztus 3.

⁵⁷ János – Bús-Fekete László vígjátéka a magyar nyelvű színház műsorán. *Új Kelet*, 1954. április 12.

április 27-én tartja a darab tel-avivi premierjét az Ohel-Sem színpadán.⁵⁸

A *János* premierje előzeteseként a darab szereplői nyilatkoznak az *Új Kelet*ben szerepükről, ez kedvező alkalom a társulat két új tagja, Lévy Erzsébet és Gáti Imre bemutatására.⁵⁹ A tel-avivi premier közönsége ünnepel, a kritika a magyar nyelvű színtársulat eddigi legjobb produkciójának tartja az előadást. „Derű és jókedv uralkodott a nézőtérén, hangos nevetés és sok nyíltszíni taps szakította meg a szellemes darabot és a színészek játékát.” Haifában a siker fokozódik, a „színházra szomjas nézőtér” együtt él a darabbal, minden poént honorál. A vígjátékot a színészek élvezettel adják elő, játékuk és Pásztor kimagasló színvonalú hiteles alakítása újabb elismerést hoz a társulatnak.⁶⁰

Időrendben a *János* után egy Molnár-darab, *Az ördög kerül színre*, és ezt követi László Aladár kacagtató színműve, *A becsületes megtaláló* 1954 augusztusában. A darabot a HOH védnöksége alatt állítják színpadra, a címszerepet Rónai András játssza. A tel-avivi ZOA szabadtéri színpadán, augusztus 30-án mutatják be.⁶¹ A női főszerepet a társulat új tagja, Berend Gabriella alakítja.⁶²

Egy éve működik Pásztor Béla színháza, a László-vígjáték a társulat nyolcadik produkciója. 1954-ben szünet nélkül, egymás után kerülnek színpadra az újabb darabok, januárban még játsszák a *hanukai kabarét*, és már bemutatják a bűnügyi drámát, márciusban a *purimi* revü kerül műsorra, április–májusban Bús-Fekete darabja, június–júliusban a következő Molnár-darab, augusztus–szeptemberben László Aladár vígjátéka. Szinte hihetetlen, hogy a kedvezőtlen körülmények mellett hogyan érték el a sikersorozatot.

⁵⁸ Ezt követik a haifai (Ora és Ein-Dor mozi), a jeruzsálemi (YMCA), a ramatgani (Rama mozi), a naharijai (Centrál mozi) és a netanjai (Eszter mozi) előadások. Közkívánatra kerül sor a haifai második előadásra, a tel-avivi ZOA léghűtéses színháztermében is megismétlik a darabot.

⁵⁹ A *János* szereplői szerepükről. *Új Kelet*, 1954. április 21.

⁶⁰ Marton Gizella: *János*, Bús-Fekete László vígjátéka a Pásztor Béla együttes színpadán. *Új Kelet*, 1954. április 30. A *János* közönségikere. *Új Kelet*, 1954. május 6.

⁶¹ Haifában (Ora mozi), Naharijában (Amfiteátrum), Jeruzsálemben (YMCA), Netanjában (Eszter mozi), Ramat-Ganban (Rama mozi) játsszák szeptember közepéig.

⁶² Rónai András magyarul játszik. *Új Kelet*, 1954. augusztus 8. Berend Gabriella az új magyar vígjáték női főszereplője. *Új Kelet*, 1954. augusztus 10.

Bársony Rózsi vendégszereplése, 1954–1956

László Aladár vígjátékának bemutatása után kezdődhetett a Pásztor–Gáti-társulás, Bársony Rózsi és Schönwiese Susanne külföldi művészek vendégszereplését Pásztor Béla önerőből minden bizonnyal nem vállalhatta, a színház repertoárját pedig valószínűleg a külföldi színpadi sikereiről híres vendégművészek szerepeltetésével kívánta frissíteni vagy még vonzóbbá tenni.

Hétnyelvű dal- és tánccsopárdé

Bársony Rózsi tervezett izraeli látogatásáról 1954 novemberében ad hírt először az izraeli magyar sajtó. Európa legelső szubrettje hét nyelven, angolul, héberül, románul, franciául, olaszul, „svájciul” és magyarul előadott dal- és tánccsopárdéval lép az izraeli közönség elé. Nyilatkozata szerint alig várja, hogy az izraeli közönség előtt fellépjen, slágerekkel, tánccal, operett-szerepekkel igyekezzen feledtetni a nehéz időket.⁶³ A fellépéshez előkészülnek izraeli partnerei, az előadások időpontját kitűzik, a jegyek elkelnek – és akkor Pásztor Béla egy német nyelvű táviratot kap Bársony Rózsitól, és a hátoldalára ráírja: „Egy dokumentum, amelynek következményei hatezer fontba kerültek. Pásztor.”

Bársony Rózsi zürichi szereplés közben megsérül a színpadon, Bécsben az orvosok izraeli útja elhalasztása mellett döntenek, és csak 1955. január 6-án érkezik meg begipszelt lábbal az El-Al bécsi járatával a lodi repülőtérrre. Gáti Dezső ment érte Bécsbe, hogy a tízórás (!) repülőúton segítse a művésznőt. A repülőtéren Pásztor Béla és társulata, újságírók, tisztelők várják.⁶⁴ A héber sajtó is hírt ad érkezéséről. A *Maariv* tudósítása emlékezteti az olvasókat, hogy a zsidó operett-szerző Ábrahám Pál Bársony Rózsinak írta az operettjeit. Az operett-csillagot Triesztben, a nemzetközi fesztiválon az operett királynője megérdemelt címmel tüntették ki. A héber sajtó kiemeli, hogy a vendéglátó ország kedvéért Bársony Rózsi héber

⁶³ Dal- és tánccsopárdé hét nyelven. *Új Kelet*, 1954. november 4. Mit hoz Bársony Rózsi. *Új Kelet*, 1954. november 8.

⁶⁴ Bársony Rózsi megérkezett Izraelbe. *Új Kelet*, 1955. január 7.

dalokat is énekel, és a magyar nyelvű közönség szinte az összes jegyet elkapkodta.⁶⁵

1955. február 9-én kezdődik a 21-ig tervezett előadássorozat.⁶⁶ Bársony Rózsi hétnyelvű dal- és táncparádéjában fellép Sam Samelly és tíztagú zenekara, tíz szólista, a művésznő táncpartnere Maurius del Mario és Sárdi András. A műsorba kerül többek között Bársony Rózsi duettje Pásztor Bélával magyarul, Faragó Sándorral románul. A további számok közül a héber nyelvre Josef Golanddal⁶⁷ a rádióban is elhangzik, akrobaták, szolísták szerepelnek, hat nyelven csendülnek föl az 1900-as évek slágerei.

A műsor-összeállítás a korábbi *hanukai* és *purimi* revühöz hasonlóan Pásztor első varieté-próbálkozására emlékeztet. A magyar nyelvű színház megvalósult programjai mellett a rendező nem mond le a sok műfajú revüről, a színes, látványos, művészi színvonalú könnyed szórakoztatásról. A közönséget az Európa-szerte ünnevelt operettprimadonna személye, szenzációs ruhatára is vonzza, Pásztor Béla és társulata eddigi osztatlan sikere csak növeli az előadásokat megelőző izgatottságot. A jegyek országsszerte ismét elkelnek.

Bársony Rózsi izraeli vendégszereplése nem csak a magyar anyanyelvűek ünnepe. A premier napján a héber és idegen nyelvű sajtó fogadást rendez a Park Szállóban, az osztrák főkonzul, a Pásztor-társulat is részt vesz az eseményen, Josef Goland mutatja be Bársony Rózsit, Pásztor Béla rövid beszédet mond.⁶⁸

Az Ohel-Sem színpadán a Pásztor-társulat és Gáti Dezső mutatja be Bársony Rózsit a zsúfolásig megtelt nézőtérre azoknak, akik európai színpadokról még nem ismernék vagy filmszerepben még nem látták volna. Az előadásról beszámoló újságíró ismeri a művésznő életútját, és csodálattal adózik a pályája csúcán ünnevelt, életvidám, csupa humor operett-énekes és táncakrobata Bársony

⁶⁵ *Herut*, 1955. január 7. *Maariv*, 1955. január 25.

⁶⁶ A premier Tel-Avivban az Ohel-Sem színpadán, majd Haifában (May mozi), Kiriat-Haimban (Bet-Haam), Jeruzsálemben (Edison mozi), Ramat-Ganban (Rama mozi), Rison-Lecionban (Tiferet mozi), Beer-Sevában (Keren mozi), Netanjában (Saron mozi) adják elő. Tel-Avivban és Ramat-Ganban még egyszer, Haifában még kétszer ismétlik az előadást, a mentőszolgálat rendezésében pedig április 8-án Tiberiasban az Aviv teremben mutatják be.

⁶⁷ Josef Goland (1907–1973, 1924-től Erec-Izrael) énekes, komikus.

⁶⁸ Bársony Rózsi bemutatkozott az izraeli sajtónak. A ma esti bemutaton új zeneszerzőt is avatnak az Ohel-Semben. *Új Kelet*, 1955. február 9.

Rózsinnak. A *Maariv* cikkírója szerint minden egyes szám után kitörő lelkesedéssel ünneplik a művésznőt, a közönség nagy része magyar anyanyelvű, de a műsor nagy része nem magyarul hangzik el.⁶⁹

A héber sajtóban a *Maariv* újságírója, Azaria Rapaport cikke többször visszatérnek az operett királynőjének izraeli diadalútjára. Ámulattal adózik a varázslatos, hétnyelvű műsornak. De nem csak a vendégművész nő énekel több nyelven, a műsört két nyelven konferálják, Pásztor az est „hivatalos” nyelvéen, magyarul, Goland héberül konferál. Bársony Rózsit több cikk is példaképként állítja az izraeli színházak és színészek elé.⁷⁰

Én és a kisöcsém

A fergetegees sikerrel, telt házak előtt fellépő Bársony Rózsinn közben újabb darabra is készül. Szilágyi László és Eisemann Mihály *Én és a kisöcsém* című darabjában a kettős főszerepet, önmagát és kisöccsét játssza. A darab szereplői a Pásztor-társulat tagjai, a premier Ramat-Ganban a Rama moziban tartják március 15-én.⁷¹

Az operett sikerét jelzi, hogy az *Új Keletben* Pataki László az állandó, klasszikus koncerteket ismertető Zeneélet című rovatában ír az *Én és a kisöcsém* bemutatójáról. A könnyű műfaj nagy művészt ünnepli a cikk, Bársony Rózsinn a kettős főszerepet elragadóan alakítja, és magával ragadja szereplőtársait. „Pásztor Béla, kinek gördülékeny, ötletes rendezése eddigi előadásai közül a legsikerültebb volt, mint Zolestyák lakáj vált be kitűnően.”⁷² A közönség végigkacagja az előadást, remekül mulat, szünni nem akaró tapssal jutalmazza az élvezetes est szereplőit.

A *Maariv*ban már a premier másnapján megjelenik Azaria Rapaport cikke mellett Bársony Rózsinn és Jozsef Goland közös

⁶⁹ pl.: Bársony Rózsinn. *Új Kelet*, 1955. február 11.; *Maariv*, 1955. február 10.

⁷⁰ Azaria Rapaport: Az operett királynője hét nyelven. *Maariv*, 1955. február 15., 20. Bársony Rózsinn izraeli kritikái. *Új Kelet*, 1955. március 4.

⁷¹ A következő előadásokat Haifában (Ora mozi), Kiriat-Haimban (Bet-Haam), Rison-Lecionban (Tiferet mozi), Jeruzsálemben (Edison mozi), Netanjában (Saron mozi). Április 5-ig Ramat-Ganban még kétszer, Haifában és Rison-Lecionban még egyszer ismétlik az előadást. A tel-avivi közönség számára a ramat-gani előadásra biztosítanak helyet.

⁷² Pataki László: Én és a kisöcsém bemutatója. Színház Bársony Rózsinn körül. *Új Kelet*, 1955. március 18.

fényképe a hírrel, Bársony Rózsi Jozsef Golanddal együtt héberül is szeretné eljátszani a darabot.⁷³

Az ünnepelt primadonna meghatottan fogadja az izraeli közönség szeretetteljes ünneplését, és viszonozza a meleg fogadtatást a Dan Hotelban március 29-én rendezett gálaesttel. Az est háziasszonyaként fellép a nemzetközi művészarádjában.⁷⁴

A különleges gonddal rendezett estélyre telefonigénylés után ajánlott levélben küldik el a selyemkelmére nyomtatott, névre szóló meghívókat. A korlátozott számú közönség asztalt foglalhat, a hotellel előzetesen megállapított „polgári” áron fogyaszthat. A nemzetközi varietére párizsi, svéd vendégművészek is érkeznek, fellépnek a Pásztor-együttes tagjai, az esten Pásztor Béla konferál és a szálló kibővített zenekara játszik. Bársony Rózsi a búcsúkoncerten kívánságműsort ad.⁷⁵ Az ünnepélyes búcsú ezzel nem ér véget. Április közepén a ZOA újjáépített szabadtéri színpadán a Pásztor-társulat és Gáti Dezső rendezésében Bársony Rózsi hétnyelvű dal- és táncparádéja kibővített műsorában héber énekesek, komikusok, jemeni néptáncsoport búcsúzik a művésznőtől.

Rendkívüli siker övezi a vendégszereplést, Pásztor Béla és társulata mindvégig részese az ünneplésnek. Az izraeli héber és magyar sajtó szüntelen lelkesedéssel ontja a Bársony Rózsi zsúfolt programjáról szóló beszámolókat.

Ekkor váratlanul megjelenik egy hír az *Új Kelet*ben: magyar nyelvű színészek új, szövetkezeti alapon szervezett szintársulatot létesítettek. Csak a társulati forma új, a színészek többsége a Pásztor-társulat régi tagja: Stephanidesz Ily, Faragó Sándor, Földes Jozsef. A ZOA szabadtéri színpadán mutatják be Eisemann Mihály operettjét, *Egy csók és más semmi*. Jeruzsálemben, Haifában, Rison-Lecionban is előadják a darabot Stephanidesz Ily rendezésében.⁷⁶

Az izraeli magyar nyelvű színjátszás első válságjelei lappanganak talán az Új Színház színrelépése mögött, lehetséges, hogy a társulat néhány tagja Pásztor rövidebb, színháztól távol töltött időszakát használja ki az együttes feloszlására. Május végén derül ki az *Új Kelet* cikkéből, hogy a következő évadot előkészítő Pásztor Béla

⁷³ *Maariv*, 1955. március 16.

⁷⁴ *Új Kelet*, 1955. március 18.

⁷⁵ Bársony Rózsi gálaestje a Dan Hotelban. *Új Kelet*, 1955. március 22., 25. *Maariv*, 1955. március 27.

⁷⁶ Új színház – régi nevek. *Új Kelet*, 1955. május 13.

könnyebb műtét után felépült. Világhírű művészekkel tárgyal, szerződik, angolul és magyarul előadott műsorokat tervez, Bársony Rózsi héber fellépését készíti elő.

Velencei vakáció

1955 szeptemberében ismét megérkezik Bársony Rózsi. A repülőtéren filmoperatőrök, a Do-Re-Mi Színház és a Pásztor-társulat vezetősége fogadja, közös produkciójuk az *Én és a kisöcsém* héber előadása *Velencei vakáció* címen.⁷⁷ A Park Szálló nagytermében a HOH műsoros fogadóestet rendez a művész nő tiszteletére, Rónai András és a Do-Re-Mi Színház színészei lépnek fel, Pásztor Béla konferál, a műsor után tánc következik.

Izgalom övezi Bársony Rózsi héber fellépését a közönség és a sajtó körében. Az operett fordítója, Feuerstein Emil élő példaként állítja Bársony Rózsi a héberül tanulók és a színészek elé, páratlan erőfeszítéssel tanulta meg a szöveget, anélkül, hogy értené – igaz, a darab minden mondatát kiválóan ismeri magyarul. November 10-től december végéig számos városban játsszák a darabot, vannak napok, amikor kétszer is előadják az operettet.⁷⁸

Háromórás élvezet az operett-csillag héber előadását látni és hallani – írja Azaria Rapaport a bemutató után. Mario del Marius és Jozsef Goland a partnere, héber kiejtésével a társulat nem héber anyanyelvű tagjainak kiejtésén is javított.⁷⁹ Egy következő cikk a *Maariv*-ban már *Bársony Rózsi a héber színésznő* címmel jelenik meg. A nyelvtanulás rejtelméről olvashatunk a cikkben. Szöveg tanulás közben álmatlanság és szédülés gyötörte a művésznőt, naponta kitört a nyelve az új szavak magolása közben. Az első előadásokon időnként eltűntek számára a szavak a szövegből, németül fordult a sűgőhöz, de az annyit nevetett a közönséggel együtt a darabon, hogy nem tudott segíteni. Bársony Rózsi átugrott

⁷⁷ Bársony Rózsi héberül fog játszani. *Új Kelet*, 1955. szeptember 23.

⁷⁸ Ramat-Gan, Haifa, Tiberias, Hedera, Netanja, Kiriat-Mockin, Petah-Tikva, Herzlia, Jeruzsálem, Ramle, Rehovot, Rison-Lecion, Afula, Kfar-Szaba, Holon, Beer-Seva az előadások színhelye.

⁷⁹ Azaria Rapaport cikke. *Maariv*, 1955. november 22.

néhány mondatot. Azóta már kisebb improvizációkat is megenged magának héberül.⁸⁰ A *Velencei vakációt* százegyszer játszotta el.

Janika

Néhány hónappal később, 1956 februárjában a Pásztor-társulat Gáti Dezső rendezésében újabb darab próbáit kezdi meg. Bársony Rózsi ismét kettős főszerepben lép színre, a *Janika* című zenés komédiában önmagát és a kisfiát alakítja. A sajtóból kiderül, hogy a Pásztor-együttesnél ismét változás történt. Nem számolnak be sem az Új Színház további produkciójáról, sem a társulat feloszlásáról, csak megjegyzik, hogy Stephanidesz Ilyt, Bársony Rózsi partnerét a *Janikában*, rég nem látta a közönség.⁸¹

A bemutatót február 20-ra tervezik a Rama moziban, megkezdődik a „roham”, mindenki igyekszik jegyhez jutni.⁸²

A bemutatót végigkacagja a közönség, a kritika elismeréssel és bírálattal fogadja az előadást. Nemrégiben az *Én és a kisöcsém* hasonló trükkökkel szórakoztatta a publikumot, de Bársony Rózsit, Pásztor dramaturgi fantáziáját, színészi, rendezői teljesítményét elhalmozzák dicsérettel.⁸³

Bársony Rózsi ismét gálaesten búcsúzik az izraeli közönségtől. 1956. március 20-án a tel-avivi Dan Hotelban, 22-én a haifai Zion Hotelban az est háziasszonya, művészi program és bál várja a közönséget.

Jávor Pál, 1956

A vendégművészek közül, akiknek meghívásáról Pásztor egy évvel korábban nyilatkozott, senki sem érkezik meg, sem önálló, sem a magyar nyelvű színtársulattal közös fellépésre. De eljön Jávor Pál és a Gáti Dezső Concert Managers Co. bemutatásában a Molnár Ferenc darab, a *Liliom* címszerepét játssza el a Pásztor-társulat

⁸⁰ Tikva Weinstock: Bársony Rózsi a héber színésznő. *Maariv*, 1955. december 14.

⁸¹ Bársony Rózsi – magyarul. *Új Kelet*, 1956. február 6.

⁸² Ramat-Gan (kétszer) után Haifa (May mozi, kétszer), Tel-Aviv (Ohel-Sem), Jeruzsálem (Edison mozi), Netanja (Saron mozi), Kiriat-Haim (Bet-Haam), Rison-Lecion (Tiferet mozi, kétszer) következik március 18-ig.

⁸³ pl.: Janika – A Pásztor-társulat bemutatója. *Új Kelet*, 1956. február 24.

tagjaival. A színmű stáblistájában Pásztor nevét nem találjuk, Jávor Pál rendezi a darabot, rendezőasszisztens Rónai András. Az augusztus 15-i premierre Ramat-Ganban (Rama mozi, kétszer) már július végén minden jegy elkel.⁸⁴

Az előadásról szóló kritikát Pásztor Béla írja. Intim kapcsolatot érez Molnár Ferencsel minden alkalommal, amikor írásaiba belefűzi a nevét. A *Liliom* előadása Pásztor számára most is a szerzőt idézi meg: meghatottan nézhetett le a Rama termére, ahol „héberország” színpadán világjáró hőse magyarul szólal meg. A rutinos rendező néhány könnyedén megformált mondattal az egész darabot és címszereplőjét az olvasó elé állítja, a monumentális kis csirkefogó, a bonyolult szerkezet, az élethez való hasonlóság teszi a már klasszikus darabot igazi színházzá. Az izraeli közönség ajándéka Jávor találkozása a szereppel. Pásztor a Jávor-Liliom előadás nézője, megilletődés is bujkál a sorok között, amikor Rózsa Marika alakításához hozzáteszi: büszkék arra, hogy ilyen tehetséget adnak át a héber színpadnak. És ahogy a társulata tagjainak színpadi teljesítményét sorra veszi, mintha búcsúzna az eltelt évek munkájától: „nem volt hiábavaló fáradság ezt a kis együttest sok gond és munka közepette évek alatt is összekovácsolni, egybehangolni.”⁸⁵

Az izraeli magyar nyelvű színtársulatot többször bírálják amiatt, hogy nem közelíti közönségét a héber kultúrához és színházhoz. Pásztor társulata műsorkínálatával igyekszik válaszolni a kritikai észrevételekre. A revüműsorokban keverednek a magyar és héber számok, a magyar és a héber nyelvű színjátszás repertoárja pedig több ponton is találkozik. A *Liliom* Jávor vendégszereplésével kerül a magyar társulat műsorába, de három évvel korábban héberül játsszák a Habimában, Pásztor akkor is cikket ír a darabról. 1954-ben magyarul kerül színre Bús-Fekete László *János* című társadalmi szatírája, három évvel korábban a Kameri adja elő héberül, Feuerstein Emil fordításában. A francia darabot, *A kis kunyhót* a Pásztor-társulat adja elő magyarul, három évvel később a Do-Re-Mi

⁸⁴ A következő előadásokat Haifában (May mozi, háromszor), Tel-Avivban (ZOA kertje, kétszer), Rison-Lecionban (Tiferet mozi), Netanjában (Saron mozi), Jeruzsálemben (Edison mozi), Kiriát-Haimban (Bet-Haam) tartják szeptember 3-ig.

⁸⁵ Pásztor Béla: *Liliom* – Jávor Pál. *Új Kelet*, 1956. augusztus 17. A cikk mellett az előadáson készült fényképek.

Színházban *Hárman egy szigeten* címen héberül kerül színre. Az operett-világ magyar és héber megszólaltatása között Bársony Rózsi az élő kapocs. A Pásztor-társulat működésének utolsó, minden előző sikert túlszárnyaló darabját, az *Anna Frank naplóját* néhány hónappal a magyar bemutató előtt kezdi játszani a Habima héberül.

Anna Frank naplója, 1957

1957. január 29-én az államelnök, az izraeli parlament, a kormány és a diplomáciai testület jelenlétében mutatja be a Habima az *Anna Frank naplóját*. A napló színpadi feldolgozása, Frances Goodrich és Albert Hackett remeklése már bejárta a világot, az európai zsidóság tragédiájának irodalmi megszólaltatása ezzel a művel kiemelkedő sikert aratott. A Habima repertoárjában is az egyik legnagyobb siker.

Júliusban a magyar anyanyelvű közönség kívánságára és Lebovitz Bernard⁸⁶ sürgetésére a Pásztor-társulat programra tűzi a színművet. A darabot Feuerstein Emil fordítja magyarra, lelkesítő tanácsokkal kíséri a társulat munkáját, az együttes megkezdí a próbákat. Címszereplő az izraeli színjátszás közismert művésze, Rózsa Marika. A darab rendezője, Pásztor Béla az apa, Stephanidesz Ily pedig az anya szerepében lép színpadra. A bonyolult, ötletes díszlet Jurányi Slomo munkája.⁸⁷

Augusztus közepén a hirdetés új grafikai megoldásával, távirat formában közli a társulat a közönséggel a díszpremier helyét és idejét: Tel-Aviv, Ohel-Sem, augusztus 31. A bemutatót megelőzi az izraeli rádió magyar adásában, Márton Lajos rendezésében a darab főszereplőivel készített hangjáték.⁸⁸

⁸⁶ Lebovitz Bernard a színház menedzselését és adminisztrációját intézi.

⁸⁷ Anna Frank naplója magyar színpadon Izraelben. *Új Kelet*, 1957. július 1. Anna Frank naplója. Augusztus végén lesz a magyar bemutató Izraelben. *Új Kelet*, 1957. augusztus 12.

⁸⁸ Márton Lajos (1910–1977, 1945-től Erec-Izrael) történész, újságíró, az izraeli rádió magyar és román adásának vezetője. *Új Kelet*, 1957. augusztus 29. Pásztor Béla Magyar Színjátszó Együttese október végéig fellép a darabban Jeruzsálemben (Edison mozi), Haifában (Ora mozi, kétszer), Netanjában (Saron mozi), Ramat-Ganban (Rama mozi), Rison-Lecionban, Beer-Sevában, Naharijában, Migdal-Askelonban (Maor mozi), és egy újabb előadással Tel-Avivban (Ohel-Sem).

Szeptemberben a nagyünnepek előtt megszakítják az előadásorozatot, október végén tel-avivi és haifai búcsúelőadáson zárulna a sikersorozat, de az utolsó, október 24-i haifai előadás náthajárvány miatt elmarad.

A Habima is műsoron tartja a darabot héberül, és viszi körbe ugyanazokra a helyekre, ahol a magyar társulat diadalútja is folytatódik Anna Frank történetével.

A hiányosan megmaradt műsorfüzetben Lebovitz Bernard írásából csak az utolsó sorok olvashatók, így ír a darabról: „Társulatunk szent kötelességének tartotta a darab előadását az izraeli magyar *jisuv* számára. Nem csak szórakoztatni akarunk. Emlékeztetni is!”

Az újságcikkek a próbák menetébe is bepillantást engednek. A szerepek elemzése, az egyéniségek kidolgozása a felkészülés része – a darab tíz szereplője tíz szóban jellemzi az *Új Kelet* hasábjain a karaktereket.⁸⁹ Az egyik próbára a tel-avivi HOH nagytermében Pásztor Jurányi Slomo díszlettervének kicsinyített másával érkezik: több helyszínre osztott padláshelyiség, rozoga bútorok, kopott falak és ajtók. A színészek a próba közben a díszlet elé állnak, a rendező Pásztor legtöbbször azért szól közbe, mert a szenvedélyek túl magasra csapnak.⁹⁰

Az előadás beharangozása a már ismert reklámfogásokkal zajlik, kis keretekben elszórva jelennek meg az *Új Kelet* hasábjain a szereplők és szerepük rövid emlékeztetője, a nemzetközi sajtó kritikáiból kiemelt egy-egy mondat. Az *Anna Frank naplója* színrevitelének előkészítésével párhuzamosan hasonló hirdetési dömping lepi el az újságot, Gáti Dezső Concert Managers Co. rendezésében, Greguss Zoltán vendégszereplésével adják elő Steinbeck *Egerek és emberek* című darabját.

A Habima a százhatvanadik előadásnál tart, amikor a Pásztor-társulat magyarul is színre viszi az *Anna Frank naplóját*. „Az a szándék vezette ezt a lelkes kis társulatot, hogy igazi templommá tegyék Thalia templomát – és valóban azzá tették – olyan előadás produkálásával, amelyre csak egyetlen jelzöt lehet alkalmazni:

⁸⁹ Az Anna Frank naplója tíz szereplője tíz szót mond szerepéről. *Új Kelet*, 1957. augusztus 28.

⁹⁰ Sásdi Tibor: Egy délelőtt az Anna Frank naplója próbáján. *Új Kelet*, 1957. augusztus 21.

példás. Nemcsak relatív elbírálásban és a nehéz helyi körülmények figyelembevételével, hanem más Anna Frank-előadásokkal való összehasonlításban is: példás” – írja Barzilay István. „Pásztor Béla színpadán a rettegés és félelem akkor is érződött, amikor vidám kacaj viharzott a színpadon és a nézőtérben is. A négy részre osztott színen egyszerre néha több helyen is folyó párbeszéddek és cselekmények harmonikusan kapcsolódtak egybe, nagy és architektonikus egységben. A szívbemarkoló *hanuka*-jelenet azért rázta meg annyira a nézőt, mert nem volt benne csináltság, hanem nemes rendezési szándék és művészi színjátszás. Az előadás azért volt egyöntetű és zökkenőmentes, mert a rendező gondos ollója lenyeste róla mindazt, ami ezt a harmonikus összhangot megzavarhatta volna.”⁹¹ Rózsa Marika egyetlen hamis hang vagy fölösleges mozdulat nélküli játéka, Pásztor egyszerű gesztusai, Stephanidesz Ily drámai, nemes előkelősége a siker záloga.

Pásztor Béla számára is felejthetetlen pillanatok nyújt az előadás, a *hanuka*-jelenet meghatottságát a színpadon és a nézőtérben is átérzik. „Azt hiszem, ezt a darabot újra el fogom játszani Izraelben, az azóta nagyon megnövekedett, és remélhetően még gyarapodó magyar zsidó *jisuv* előtt” – írja a *Korcsolyát árultam az egyenlítőn* című visszaemlékezésében.

De erre nem került sor. Amikor ezek a sorok megjelennek, már az *Új Kelet* berlini tudósítója, és egy filmszerepet alakít: primás a Kálmán Imre életét bemutató német filmben.⁹²

Utóhang

Pásztor Béla 1958. január 24-én érkezik Berlinbe. Az *Anna Frank naplója* rendkívüli sikerét izraeli tartózkodása utolsó hónapjaiban még követi néhány kabarékísérlés. Az 1956 őszi magyarországi események után érkezőkkel megnövekszik a magyar anyanyelvű közönség, és a jelek szerint a szórakoztató, külső vagy belső cenzúra gátja nélkül kimondható kabaré, szatíra lehetőségét habzsolják. Ez a felszabadult életérzés jelentkezik az állandó magyar nyelvű kabarészínháznak beharangozott Vidám Színpad

⁹¹ Barzilay István: Anna Frank naplója Pásztor Béla társulatának előadásában. *Új Kelet*, 1957. szeptember 2.

⁹² *Der Czardas König. Die Emmerich Kalman Story*, 1958.

alapításában. A színház vezetője Pásztor Béla és Havas László, a klasszikus magyar kabaré és az izraeli csípős humor szintézisét szeretnék megvalósítani a *Szajkosár nélkül* címen összeállított első műsorral. A színház házi szerzője és a konferanszié a vendégművész Gommermann István. Az első izraeli magyar vicclapot, a *Szabad száj* című összeállítást csak az előadásokon árulják.⁹³ A háromórás műsort tomboló sikerrel, táblás házak előtt mutatják be.

Pásztor Béla első Berlini notesze [1958.] január 30. dátummal jelenik meg az *Új Kelet*ben. Szintársulata szétszóródik, az együttes tagjai egy ideig még alkalmi műsorokban föllépnek, legtöbbször visszavonulnak a színpadtól.

1958 januárjában, visszatekintve az elmúlt évre és az 1956/57-es évadra, az *Új Kelet* részleges adatokat közöl az izraeli polgár kulturális életéről. Az ország összlakossága még nem éri el a kétmilliót. Száznyolcvanegy moziban egy év alatt csaknem huszonnyolc millió néző fordult meg. A négy nagy (héber) színház több mint kétezer előadást tartott. Huszonöt (ebből tizennégy héber) napilap hét közben háromszázhatvan ezer, hétvégén négyszázharmincezer példányban jelenik meg.

A magyar anyanyelvűek száma 1948 és 1953 között hozzávetőlegesen negyvenezerről száznegyven ezer főre ugrik. A magyar szintársulatról nem készül felmérés, de Pásztor visszaemlékezése szerint a jiddis színház mellett egyedül a magyar működött folyamatosan, a lengyel nyelvűek megelégedtek a jiddis színházzal, a németek pedig a felolvasószínházzal. Pásztor Béla társulata 1953 augusztusa és 1957 októbere között tizenhárom magyar nyelvű produkciót állít színpadra. Bársony Rózsi első fellépését ismétlik meg legtöbbször (tizenhárom alkalom), az *Én és a kisöcsém* tizenegy, a *Janika* és az *Anna Frank naplója* tíz-tíz előadást ér meg. A Gáti Dezső Concert Managers Co. szervezésében Jávor Pál vendégjátéka tizenegyszer, Greguss Zoltán vendégzereplése hatszor kerül színre. Egy-egy teremben ezer-ezerhatszáz néző foglal helyet.

⁹³ Gommermann István (1930–2016) humorista, dalszöveg- és forgatókönyvíró. –b–: Magyar nyelvű kabaré Izraelben. *Új Kelet*, 1957. október 24. –bp–: Vajúdnak a hegyek, s egy kabaré születik..., *Új Kelet*, 1957. november 8. Valószínűleg Benedek Pál (1931–1998, 1957-től Izrael) újságíró cikkei. A *Szabad száj* című vicclapnak nem került elő példánya.

Az előadások reklámja és a róluk szóló cikkek a független, párton kívüli *Új Kelet*ben jelennek meg, hét közben tizenötezer, hétvégén és ünnepen huszonötezer példányban. Lehet, hogy helyenként a lelkesedéstől fűtött, túlzott dicséretekkel, de szüntelen figyelemmel kísérik a rendkívüli körülmények között kimagasló eredményt felmutató magyar nyelvű színtársulat működését.

Felhasznált irodalom

Az Amerikai Egyesült Államokból megérkezett a háborús bűnösök második szállítmánya, MAFIRT Krónika 10., 1945. október.
<http://filmhiradokonline.hu/watch.php?id=6037>

Balázs Béla (főszerk.): *Fényszóró*, 1945–1946.
<http://epa.oszk.hu/01900/01982>

Benedek István Gábor: *Vili a Dob utcából*, Bentzur Vilmos életregénye és magánkiadása, 1998.

Berlin, „Nekünk ma Berlin a Párizsunk”, Magyar írók Berlin-élménye, 1900–1933, Budapest, Petőfi Irodalmi Múzeum, 2007. Kiállítás katalógus.

Hatikva hetilap, Buenos Aires, 1949–1958. The National Library of Israel, Jerusalem.

Historical Jewish Press, The National Library of Israel, Jerusalem.
<http://web.nli.org.il/sites/JPress/English/Pages/default.aspx>

Incze Sándor (szerk.): *Színház Élet*, 1916–1938
<http://epa.oszk.hu/02300/02343>

Új Kelet napilap, Tel-Aviv, 1949–1966. A diaszpóra zsidósága és a holokauszt kutatóintézet könyvtára. Bar-Ilan University, Ramat-Gan, Faculty of Jewish Studies, The Israel and Golda Koschitzky Department of Jewish History and Contemporary Jewry.

Útközben, Cfát (Izrael), A Magyar Nyelvterületről Származó Zsidóság Emlékmúzeuma, 2011.
<http://baderech.hjm.org.il/Default.aspx/Hu>

Züszmann Alfréd (szerk.): *Tízéves Izrael, Jubileumi évkönyv*, Tel-Aviv: Az Idősebb Dolgozók Szövetsége, 1958.

Once upon a time there was a Hungarian theater
Mosaics on Béla Pásztor's Hungarian-speaking company in Israel
1953-1957
by Anna Szalai

Béla Pásztor (1895–1966), actor, theater and film director, journalist, was a well-known figure in the Hungarian film industry in the 1920s, but became forgotten in film and theater history. He emigrated to Israel in 1949 and became the founder, director and actor of a Hungarian-speaking theater company that was established in 1953 in Israel. Hungarian film and theater history talks about his life and his theater very rarely and often with mistakes. This research for the first time presents his works on the basis of contemporary media, library and archival sources and his personal bequest. The paper is a concise version of a chapter from my forthcoming book dedicated to the life story of Béla Pásztor in the context of movie- and theater history during the 1920s-1960s.

Keywords: Tisza-lawsuit, UFA, Paramount, Israel, Hungarian theater